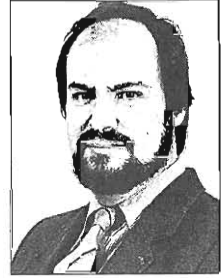

Takaisin kotiin

Ruotsista ja muista pohjoismaista Suomeen palaavat eläkeläiset

Rainer Grönlund

Siirtolaisvirta Suomesta Ruotsiin on suurien muuttovuosien seurauksena synnyttänyt sinne yli 300 000 suomalaisen vähemmistön, jonka keski-ikä kohoaa nopeasti, sillä uusia siirtolaisia on myöhemmin muuttanut melko vähän. Osa siirtolaisista suunnittelee eläkeikään päästyään muuttavansa takaisin Suomeen. Jos näin tapahtuisi, merkitsisi se huomattavan suurta paluueläkeläisten joukkoa, siirtyhän vuosittain noin tuhat ruotsinsuomalaista eläkkeelle. Vuosina 1984–1991 heistä palasi kuitenkin vain runsas kolmannes (keskimäärin 393 henkeä). Mikä heitä pidättää?

Mitä ja miten tutkittiin

Palaajat ovat eläneet melko pitkään toisessa kulttuurissa. Miten se on vaikuttanut heidän terveydentilaansa, toimintakykynsä ja hyvinvointiinsa yleensä? Olisi myös hyvä tietää paluumuuttajaeläkeläisten sosiaali- ja terveyspalvelujen tarpeesta. Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää näitä asioita.

Pohjoismaat ovat muodostaneet vapaan työmarkkina-alueen jo 1950-luvulta alkaen. Sosiaaliturva ja vapaa liikkuminen ovat olleet täällä etuoikeutenamme lähes yhtä pitkään. Kattavien sopimusten ja pitkän kokemuksen vuoksi voisi olettaa, että muuttokäytännöt maiden välillä olisivat sujuvia ja helppoja. Oli

kuitenkin viitteitä siitä, että Suomeen palaajien osalta näin ei aina olisikaan.

Kelan tutkimuskeskukseen Turkuun kutsuttiin joukko vuosina 1986–90 palanneita eläkeläisiä eläkeikäkursseille. Tähän iäkkäiden toimintakyvyn ylläpitoon tähtävään kehittämistoimintaan kyseinen lisäselvitys soveltui hyvin. Vertailuaineisto saatiin suuntaamalla rinnakkaiskurssit siten, että palaajille saatiin suomalaiset verrokot. Lisäksi onnistuttiin saamaan kursseille myös Ruotsissa Haaparantaan muuttaneita ruotsinsuomalaiseläkeläisiä. Aineisto kerättiin vuosien 1990–91 kuluessa.

Paluumuuttajia oli tutkimuksessa kaikkiaan 220, muita suomalaisia eläkeläisiä 376 ja haaparantalaisia 39. Kirjeitse yritettiin tavoittaa 120 ruotsinsuomalaista, palaajien kanssa samanikäistä eläkeläistä. Palaajista onnistuttiin tavoittamaan tutkimukseen 76%, muista suomalaisista saman verran, Ruotsiin jääneistä vain 45%. Haaparantaan muuttaneita etsittiin lumipallomenetelmällä; heitä tuli mukaan suunnilleen yhden vuoden palaajien lukumäärä.

Tietoja kerättiin kyselylomakkeilla, kyseilyhaastatteluilta ja teemahaastatteluilta. Terveydentilan osalta tehtiin kaikille terveysvertailut mahdollistava melko kattava laboratorioepaketti. Toimintakyvyn osalta tehtiin sekä fyysisen suorituskyvyn että arjen toimintojen tason kartoitus. Psykkistä toimintakykyä selvitettiin testein ja kyselyin.

Varsin laajan tietoa-aineiston hyödyntämistä varjosti sittemmin Kansaneläkelaitoksen kuntoutustutkimuskeskuksen toiminnan lopet-

---

Rainer Grönlund, VTL, vastaava sosiaalityöntekijä, Kansaneläkelaitoksen tutkimuskeskus. Artikkelin perustuu kirjoittajan lisensiaatintutkimukseen.

taminen ja uusien organisaatioiden luonti. Kuitenkin melko laajaa osaa tiedoista on voitu käyttää. Tärkeimpinä selvitettävänä asioina ovat olleet muuttoliike, muuttoturva, hyvinvointi ja terveydentila. Toimintakyvyn tärkeät osa-alueet, psyykinen, toiminnallinen ja fyysinen ovat jääneet vielä analysoimatta, samoin ravitsemukseen liittyvät melko laajat tutkimusaineistot.

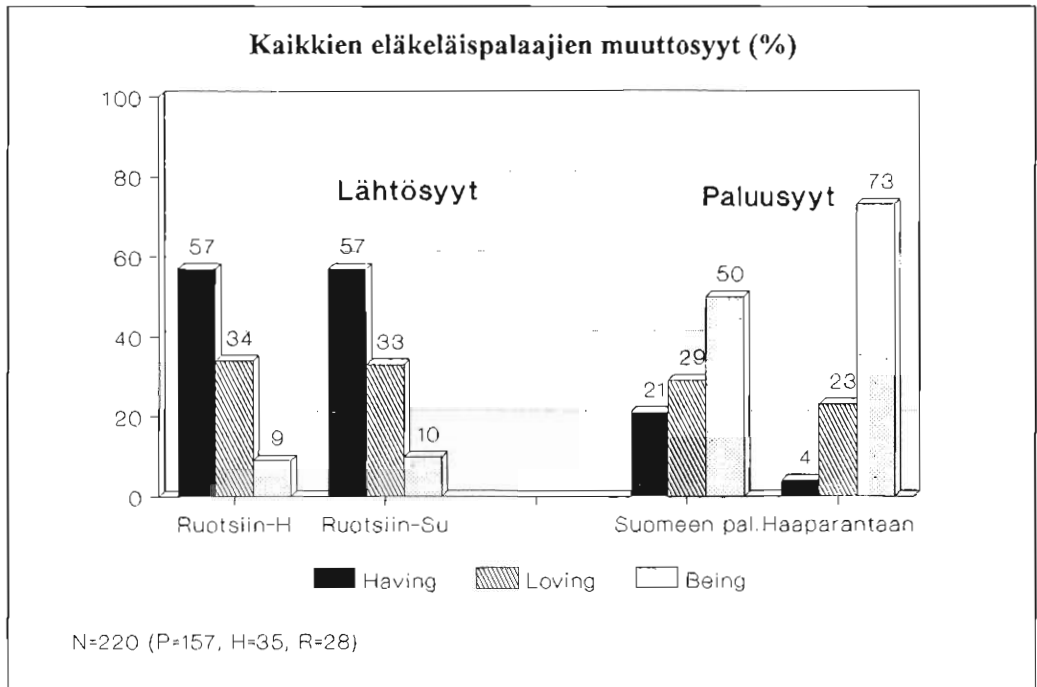
Muutto Ruotsiin ja takaisin Suomeen

Ruotsiin oli aikoinaan muutettu joko yksin (2/3) tai perheen kanssa (1/3), pääosin ”työn perään”. Muihin Pohjoismaihin oli muuttanut ja sieltä nyt palannut vain muutama henkilö. Muutto oli yleensä tarkoitettu vain väliaikaiseksi; takaisin aiottiin tulla melko pian. Vuosikymmenet olivat kuitenkin kuluneet nopeasti ja takaisinmuutto jäänyt ajatuksissa taka-alalle.

Muuttosyyt luokiteltiin Erik Allardtin hyvinvointiluokkiin *Having*, *Loving* ja *Being*. Lähtömuuttojen pääsyy oli *Having*-voittoi-

nen: 57 % lähtijöistä kertoi muuttaneensa tähän luokkaan laskettavista syistä. Näitä syitä olivat mm. elintason, talouteen tai työmahdollisuuksiin liittyvät syyt. *Loving*-lähtijöitä oli ollut 33 %. Tämän luokan lähdön syitä olivat mm. puolison kanssa lähtö, sukulaisten luo muutto tai lähtö lasten parempien koulunkäyntimahdollisuuksien vuoksi. *Being*-lähtijöitä oli 10 %. Tämän pääsyyyn mukaan lähteneitä olivat enimmäkseen nuorena yksin muuttaneet. He lähtivät etsimään elämäänsä, katsomaan ”mitä heistä voisi tulla isona”.

Siirtolaiset olivat oloihinsa melko tyytyväisiä. Vähitellen he sopeutuivat uuteen ympäristöön ja oma elämäntapa moninaistui ajan myötä. Siirtolaisuusaika ja tutkimuksessa laadittu sopeutumisindeksi korreloivat voimakkaasti. Työ oli tärkeä elämänalue. Valtaosa oli tehdastyössä. Siirtolaiset katsoivat myös edustavansa Suomea ja suomalaisuutta Ruotsissa ja se leimasi elämää monelta osin. Työt tehtiin hyvin ja ammattitaidolla. Ammattityö ja omanarvontunto hankittiin suurelta osin työssä hyvin pärjäämällä. Oltiin yhä

suomalaisia, kisoissakin kannatettiin Suomea ja lomilla käytiin Suomessa.

Yhdistyselämä oli myös tärkeä osa elämää, niin ammattiyhdistystoiminta kuin suomalaisriennotkin. Esimerkiksi veteraaniasiaa pidettiin yllä. Erityisen ylpeitä oltiin siitä, että oli onnistuttu saamaan aikaan sellainen lakimuutos Suomessa, että nyt saatiin rintamalisä myös Ruotsiin.

Kun ruotsinkieltä ei osattu kunnolla, televisiotakin tuli vähemmän katseltua ja siksi luettiin paljon. Samoin kirjoittaminen oli ollut monen harrastuksena. Varsinkin Haaparantaan muuttaneet olivat olleet innokkaita kotinsa sisustajia. Lisäksi ulkoiltiin paljon; suomalaisverrokkit pääsivät samaan määrään vasta eläkkeelle siirryttyään.

Palumuuton jälkeen näytti siltä, että paljon tärkeää oli jäänyt Ruotsiin. Siellä olivat usein lapset, lastenlapset, ystävät ja tuttavat sekä vireä yhdistystoiminta yhdessäolo-organisaatioineen. Joskus yllätti kaipuu Ruotsin metsissä olleelle kesämökille ja mieleen muistuvat marjastus-, sienestys- ja kalastusretket. Sinne oli jäänyt upea, vihreä luonto. Kaipaa-
vin mielin muisteltiin myös suomalaisten työ-
kavereiden perheiden kanssa vietettyjä
asuntovaunukesiä.

Sopeutuminen oli kuitenkin ollut pinnallista. Huonosti Ruotsiin sopeutuneita oli palajissa peräti 80 %. Ruotsalaisten kanssa ei oltu kunnolla päästy yhteyksiin, vaan elämä soljui omalla elämäntyyllillä, siirtolaisena. Ainoastaan huippujohtajat ja muut yhteiskunnan yläkertaan kuuluvat pääsivät mukaan ruotsalaiseen sosiaaliseen elämään. Keskiluokan osalta tämä ei oikein luonnistunut. Esimerkiksi opettajat tunsivat jäävänsä opettajainhuoneessakin omiin oloihinsa. Suurimmalle osalle ruotsalainen kulttuuri tuntui yhä vieraalta ja ruotsalaisten tavat jopa maireilta. Paluun tärkeys oli havaittu vähitellen iän karttuessa, ei haluttu jäädä loppuiäksi kauaksi kotimaasta. Kolmasosa palanneista ruotsin- suomalaisista eläkkeellesiirtäjistä olikin vasta eläkkeellä ollessaan päättänyt palata Suomeen.

Suurin osa Ruotsiin lähtijöistä lähti taloudellisista, *Having*-syyistä. Paluun pääsyyt olivat toisaalla: ne olivat 50 %:lla *Being*-syytä. Pääosin *Loving*-syyistä palasi 29 % ja *Having*-syyistä 21 %. Lähtösyyt ja paluusyyt näyttäytyivät kuin peilikuvina. Lisäksi lähtö- ja paluusyyt olivat toisistaan riippumattomia. Tällaista muuttotapaa voidaan kutsua käänteismuutoksi.

Being-palumuutto oli mielenkiintoista tutkittavaa. Palaajat pystyivät avaamaan melko tarkkaan tuon, ensi sanomalla juurille paluuksi nimetyn muuton syyt. Teoreettisesti näitä syytä voi tarkastella ns. elämänkaaripsykologian termein. Käytin Erik H. Eriksonin psykososiaalista teoriaa.

Being-paluu oli elämän syvemmän ymmärtämisen ja merkityksen etsimisen kaipuuta, se oli omaan yhteisöön ja sen historiaan kielen ja kulttuurin kautta liittymisen kaipuuta. Eräs haastateltava kertoi että nyt Suomessa *"ymmärrän lapsia, osaan leperrellä niille ja nauttia niistä. Tavat ovat tuttuja ja helpoja, omaan yhteisöön saa kuulua vielä haudassakin. Joku joskus sitten lukee, että tuossa on tuo ja tuo – oli kuule Ruotsissakin"*.

Paluun mahdollisuus tietoisuuden taustalla ja sen herääminen toiminnaksi on kulttuuri-
sesti moninainen kudos elämän verkkoa. Paluusyiden pohtimisesta pidettiin, siinä sai vielä itsekkin kerran käydä asiat läpi. Kotimaan kaipuu on lapsuuden, nuoruuden ja entisen elämän kokonaisuuden synnyttämien merkitysten, tarkoitusten, toiveiden ja unelmien kudelman.

Eräs palaaja yritti tavoittaa tätä ajatusta nähdessään sattumoisin vanhan, Suomessa kansakoulussa käyttämänsä lukukirjan haastattelijan kirjahyllyssä. Hän halusi kokeilla, vieläkö muistaisi sen hänelle lapsuudessa rakkaan "Kotini"-runon. Monta säkeistöä muistui mieleen ulkoa yhä lähes kuuden vuosikymmenen kuluttua.

Elämän tärkeiden asioiden tavoittaminen on usein vaikeata. Vapaamuotoisemmankin teema haastattelun tavoittamat asiat tuntuivat

joskus vain pinnan raapaisulta. Toisinaan taas tuntui siltä, kuin olisi osuttu asiaan.

Muuttoturva

Itse muuttokokemus oli ollut useimmille rankka. Iäkkäänä muuttaminen vanhaan, mutta nyt paljonkin muuttuneeseen Suomeen oli ollut voimia vievä prosessi. Kaikkein raskaimpana muuton ja sen vaatimien käytännön järjestelyjen ajan olivat kokeneet ne, joiden puoliso oli muuton alkuaikoina kuollut. Leskenä uudessa ympäristössä selviytyminen oli vielä vaikeampaa. Mikäli muutossa yleensäkin oli tullut vaikeuksia, ne olivat raskaita kestää, tulivathan ne lisärasituksena muutenkin voimia vieneeseen prosessiin.

Kolmasosalle palaajista oli muutossa sattunut ikäviä yllätyksiä. Varsinkin niitä oli tullut eteen sosiaaliturvassa (eniten eläkkeissä), mutta niin tulli-, vero-, kuin muissakin asioissa oli ollut hankaluuksia. Verotus- ja tulliasioiden epäselvyyksien valitus- ja oikaisu-toimenpiteet olivat osoittautuneet huomattavan mutkikkaita ja pitkäaikaisiksi prosesseiksi. Päällimmäiseksi kokemukseksi vaikeuksiin törmänneille oli jäänyt tyyli ja vihamielinen virkamieskunta, joka päälle päätteeksi ei tiennyt tarpeeksi paluumuuttoasioista ja joiden luona sai juosta monia kertoja.

Selkokiellisiä toimintaohjeita ja informaatiota kaivattiin. Tietojen puutteen vuoksi oli menetetty eläkeosuuksia, maksettu yllättävän suuria veroja, jouduttu oikeudenkäynteihin, haettu uudelleen vuokratuiteja Etelä-Ruotista asti ja kierretty virastosta toiseen.

Yhteisenä toiveena oli se, että Suomessa olisi yksi viranomaistaho, jolle paluumuuttoasiat keskitettäisiin. Sellaisen viranomaisen ajateltiin sitten hankkivan tarvittavat tiedot ja pystyvän antamaan toimivia neuvoja. Myös muuttoepäkohtien korjaamisen ajateltiin uudella systeemillä sujuvan paremmin; tulisivathan silloin aina saman viranomaisen tietoon kaikki epäkohdat ja hankalat käytännöt.

Palaajat olisivat halunneet kuulla eri viranomaisilta tyylyjen ja tönkeyden sanojen sijaan mieluummin ystävällisen tervetulo- toivotuksen. Sitä ei Suomessa kuitenkaan kukaan ollut virastoissa työskenteleviltä kuullut. Toista oli Ruotsiin muutettaessa: tervetulotoivotuksia oli saatu kuulla moniltakin viranomaisilta.

”Estynyt paluumuutto” Haaparantaan

Haaparantaan muuttaminen oli selkeästi koettu paluumuuton hyväksi korvikkeeksi, jos Suomeen ei ollut uskallettu muuttaa. Tunnettiin ehkä joku epäonnistunut paluumuuttotapaus eikä Suomen viranomaisiin enää luotettu. Haaparantaan muutettaessa ei yllätyksiä tullut. Lisäksi ruotsalainen asuntopoliitikka sopi heille paremmin. Suomen kalliille omistusasuntopaikoille eivät rahat ehkä olisikaan riittäneet.

Haaparantaan muuttaneet tunsivat melkein palanneensa juurilleen. Olihan alkuperäinen kotipaikka Suomessa nyt melko lähellä, pääosin muutaman sadan kilometrin säteellä. Haaparantaan eläkeläisiä veti suomenkielinen kulttuuri: radio- ja televisio-ohjelmat Suomesta, Ruotsin Pohjoiskalotin suomenkieliset radio-ohjelmat ja Pohjolan Sanomat. Lisäksi siellä pystyi pitämään ruotsinkielentaitoaan yllä ja kuuntelemaan ja katselemaan ruotsalaisia radio- ja televisio-ohjelmia. Kun vielä etelänmatkatkin voi tilata Kemistä ja saada näin suomalaista matkaseuraa, tilanne tuntui hyvältä.

Haaparannassa asuessaan he huomasivat kaikki kahden kulttuurin osaamisen edut: aiemmat yhdistystoimet voitiin täällä taas aktiivoida tai toimia uusilla alueilla tai vaikkapa perustaa uusia yhdistyksiä. Esimerkiksi aikuisopiskelu (29 % muuttaneista harrasti sitä aikaisemmin paljon) vaihtui nyt seurakunnan vastaaviin harrastuspiireihin (27 % harrastaa niitä nyt paljon). Aktiivisten osuus tässä joukossa oli jopa lisääntynyt muuton jälkeen. Nyt olivat mm. veteraaniryhdykset

Haaparannassa nousseet kukoistukseen kummallakin puolen sillan.

Hyvinvointi eläkkeellesiirtymisen ja paluumuuton jälkeen

Rankka muuttokokemus taisi pääosin kannattaa. Puolet Suomeen palaajista arvioi tilanteensa muuton jälkeen kokonaisuudessaan paremmaksi kuin elämänsä Ruotsissa, 27 % jopa paljon paremmaksi. Yhtä tyytyväisiä kumpaankin oli yllättävän paljon, peräti 37 % ja tyytymättömien osuus jäi 12 %:iin.

Tyytymättömien joukossa oli yllättävien muutto-tragedioiden kohtaamat (puoliso oli muuttoprosessin kuluessa kuollut, uusi asunto olikin ollut huono, ensin muuttaneet lapset olivatkin muuttaneet takaisin yms.) (Kuvio 1.) Kaiken kaikkiaan palaajat olivat elämäänsä tyytyväisiä. Kohtalaisen tyytyväisiä oli 34 % palaajista ja 24 % Haaparantaan muuttaneista, erittäin tyytyväisiä oli 61 % palaajista ja peräti 67 % haaparantalaisista.

Palaajien ja suomalaisten verrokkien hyvinvointia verrattiin. Palaajat olivat joutuneet muuttamaan elämäntapojaan melko paljon muuton myötä. Heille työ oli merkinnyt enemmän kuin suomalaisille verrokeille. He olivatkin saaneet käyttää tietojaan ja taitojaan työssään suomalaisverrokkeja enemmän. Eläkkeelle siirtyminen oli heille kuitenkin ollut voimia ja aikaa vievämpi kokemus kuin Suomessa aina asuneille.

Vaikka puolella palaajista oli ollut kesämökki Suomessa, yllätti uusi, entinen kotimaa muutoksillaan. Kieli oli vuosikymmenten aikana osin muuttunut. Siirtolaisuusajana Suomeen oli rakennettu monelle palaajalle uusi sosiaaliturvajärjestelmä. Sen periaatteet muistuttivat kyllä jotenkin ruotsalaista järjestelmää, mutta sanasto oli uutta ja outoa. Tavatkin olivat muuttuneet. Eniten kaivattiin vanhojen aikojen kyläilyperinnettä. Nyt ei koettu enää voitavan mennä varoittamatta kylään. Suomalaisten yksityisyys oli vahvistunut, kyläilyt piti ilmoittaa ainakin puhelimella.

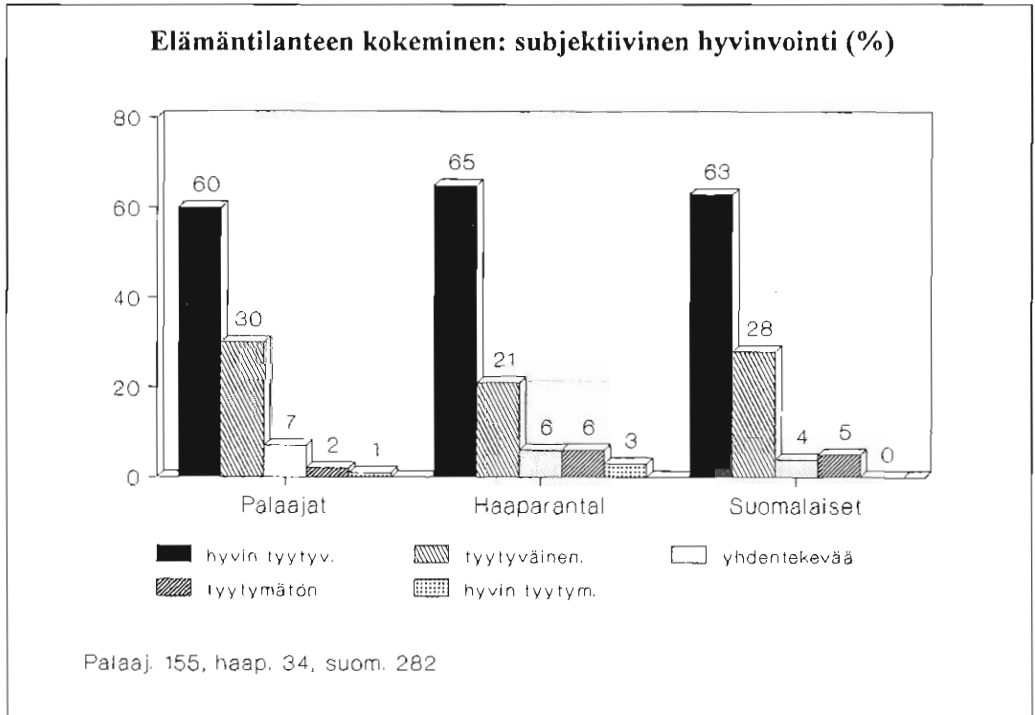
Uudessa asuinmaassa entinen yhdistyselämäkään ei enää sujunut, ihmissuhteet oli löydettyvä muualta.

Eläkkeelle siirtymisen (ja paluumuuton) jälkeen palaajat olivat saaneet enemmän uusia ystäviä, tuttavuuksia ja toimivia naapuruussuhteita kuin suomalaiset verrokkit. Myös luku-tottumukset, radion ja television kulutusosuudet muuttuivat eniten palaajilla. He lukivat edelleen muita enemmän, mutta olivat siirtyneet myös television ääreen. Suomalaiset taas olivat avanneet radionsa muita useammin.

Palaajat olivat saaneet ”tartunnan” matkustamisestaan. He olivat edelleen suomalaisverrokeitaan matkustavaisempia. Osin tämä johtui tietysti monissa tapauksissa lasten, lastenlasten, muiden sukulaisten ja tuttavien asumisesta Ruotsissa. Eläkeikäkursseilla paluumuuttajat olivat verrokkejaan vilkkaampia, vireämpiä ja puheliaampia. He olivat myös sosiaalisessa vuorovaikutuksessa rohkeita. Toimintakykyä (mm. psyykkistä, fyysistä ja arkielämän toimintoja) käsittelevissä tutkimustiedon osioissa on vielä paljon mielenkiintoista aineistoa kerättyä tämän huomion myöhempään tutkimiseen.

Lopputulokset erilaisista muutoksista osoittaa sekä Suomeen palanneilla että suomalaisverrokeilla olevan hyvin samanlaisen hyvinvoinnin tason. (Kuvio 2). Myös terveydentila oli kummallakin ryhmällä yhtäläinen. Eroja ei löytynyt sen paremmin laboratorioarvoissa, todettujen sairauksien määrässä kuin subjektiivisessa terveydentilassakaan. Subjektiiivisesti hyvän tai erittäin hyvän terveyden omaisi 22 % kummastakin ryhmästä, keskimääräisen taas 67 % palaajista ja 69 % suomalaisista.

Samanlainen terveydentila johtuu siitä, että nykyisillä elinehdoilla pohjoismaisten ”nuorten” eläkeläisten hyvinvointi on korkea. Sitä on vaikea ylittää näillä kulttuurisilla ehdoilla. Sekä Suomessa että Ruotsissa asuneet eläkeläiset ovat saavuttaneet saman korkean hyvinvoinnin tason.

Pitäisikö jotain tehdä?

Pohjoismaista Suomeen näyttää edelleenkin palaavan n. 400 eläkeikäistä henkilöä vuodessa. Muuttokokemus on iäkkäälle ihmiselle vaativa prosessi. Muuttajan hyvinvoinnin takaamiseksi muuttoturvan pitäisi olla hyvä ja muuttoprosessien sujuvia.

Käytännöissä on korjaamisen varaa. Suomessa muuttoasiat on läpäisyperiaatteella hajotettu monille viranomaisille. Tuloksena on se, että nämä viranomaiset tuntevat yleensä vain muuttoon liittyvien asioiden pääperiaatteet, joiden nojalla tulee helposti annettua harhaanjohtavaa tietoa. Inhimillisten virheiden sattua niiden korjaaminen nykyisten systeemien vallitessa ei helpolla onnistu. Näin voidaan joutua kohtuuttomuuksiin. Niinkuin

on nykyään käynyt yhdentymissopimusten vuoksi esimerkiksi uusille (ja vanhoillekin) eläkkeille. Eläkkeitä saa nyt kummastakin maasta eläkettä hakeva odottaa yli vuoden, koska käsiteltävien hakemusten ruuhka on valtava.

Näyttäisikin siltä, että palajien toivoma järjestely erillisestä paluumuuttoviranomaisesta olisi hyvä ratkaisu. Mikäli yksi viranomainen olisi vastuussa muuttoprosessista, myös erilaisten epäkohtien ja pullonkaulojen jäljittäminen ja korjaaminen tulisi joustavamaksi. Ehkä siksi, että paluumuuttajilla ei ole omia etujärjestöjä, voivat pahatkin epäkohdat nyt rehoittaa melko vapaasti ja ne luokitellaan vain ikäviksi sattumuksiksi, joihin ei kukaan viitsi puuttua, koska ne eivät kokonaisuutena kuulu millekään viranomaistaholle.